

и найти свое место в жизни, как единстве с другими разнообразными мирами. Человек должен иметь цель и направляться к ней. Человек без цели становится инертным, а это значит жизнь без смысла и вкуса к жизни. Он должен взять ответственность за свое «Я». Современные вызовы в условиях глобализации ставят перед нами ряд актуальных задач и необходимость их исследования, одна из которых: проявление целостности через экзистенциальные типы мировоззрения. Благодаря познанию и творчеству каждая личность способна создать свой внутренний мир, а также мир отношений с Другими. Целостная личность последовательна, системна, она пребывает в постоянном развитии, поэтому «целостность» можно соотнести с философским мировоззрением, которое способствует к постоянному выходу за пределы собственного бытия и наполнения действительности совершенством, гармонией, полнотой и глубиной.

Ключевые слова: целостность, мировоззрение, цель, человек, личность, познание, творчество, бытие, смысл.

* * *

УДК 327

Чорна Л. В.,
кандидат політичних наук, доцент, докторант
кафедри філософії, теорії та історії державного
управління, Національна академія державного
управління при Президентові України (Україна, Київ),
lika7@ukr.net

АЛГОРИТМ ЗЛОВЖИВАННЯ СУСПІЛЬНИМИ ІДЕАЛАМИ

Аналізуються основні ознаки викривлення суспільних ідеалів, що є основною передумовою деформації політичної і правової свідомості суспільства. Розглянуто особливості перетворення ідеалу на утопію, підміни істинних ідеалів хибними, застосування насильницьких методів для втілення ідей суспільного розвитку. Показано можливі вияви антиісторизму в обраному контексті. На підставі проведеного дослідження сформульовано алгоритм зловживання суспільними ідеалами та наведено основні положення, необхідні для коректного розуміння суспільного ідеалу, а також для запобігання повної відмови від нього.

Ключові слова: ідеал, суспільний ідеал, утопія, нігілізм, державотворення, суспільний розвиток.

Останнім часом Україна зіткнулася з великою кількістю проблем, що підлягають невідкладному вирішенню задля забезпечення можливості продовжувати державотворчі суверенні процеси. Серед першочергових завдань суспільного розвитку задекларовано такі питання, як розвиток громадянського суспільства, збереження територіальної цілісності, відновлення довіри до усіх гілок державної влади, підвищення рівня політичної та правової свідомості громадян. Проте на фоні вирішення наведених проблем зовсім замало уваги приділяється пошуку кореневої причини їх виникнення. Нажаль, можна констатувати, що усі заходи з покращення суспільного життя починаються з трансформації наслідків, а не усвідомлення істинних глибинних передумов кризових явищ. Так, усі державні події, що мають місце в Україні протягом останніх десятиріч, відбуваються на небезпечному фоні масового скепсису та нігілізму, можна сказати за наявності певних ознак деформації суспільної свідомості. Намагаючись покращити певні зовнішні умови суспільного життя, усі зусилля прикладаються до зміни форми, тоді як зміст та внутрішні процеси або залишаються поза увагою, або на них просто-напросто не вистачає часу в сучасній неспокійній державній атмосфері. Разом з тим, ніщо не залишається на місці. Як відомо, в нашому дуальному світі все рухається в двох напрямках: розвитку або деградації, еволюції або інволюції. Отже, і процеси, що мають місце у людській свідомості не є сталими. Говорячи про нинішню ситуацію в Україні, слід в першу чергу звернути увагу на таку «базову умову» успішності будь-яких державних реформ, як стан суспільної свідомості. Як зазначено вище, найяскравішими рисами нинішньої суспільної свідомості є скепсис, незвірення та нігілізм, які водночас є наслідками усього історичного минулого незалежної України, та поряд з цим і причинами

гальмування подальшого суспільного розвитку. Адже за відсутності віри народу у потенціал держави та її владних представників, досить складно втілити будь-які, навіть найщиріші, задуми з покращення суспільного життя.

Дослідженню проблеми розуміння феномену ідеалу та поняття суспільного ідеалу присвятили роботи С. М. Булгаков [1], Е. В. Ільєнков [2], В. Краус [3], І. Кант [4], П. І. Новгородцев [5], С. М. Трубецької [6], С. Л. Франк [7]; сучасні вітчизняні філософи та політологи: В. Ю. Барков [8], В. П. Заблоцький [9], В. О. Корнієнко [10], Т. В. Розова [11], З. Ф. Самчук [12], М. Т. Степико [13]; сучасні зарубіжні дослідники: О. М. Величко [14], Г. Г. Вололазов [15], Ю. Габермас [16], В. А. Лекторський [17], С. В. Мяснікова [18], І. С. Шатіло [19] та багато інших.

Разом з тим, в українській науці державного управління не достатньо уваги приділено філософському осягненню даного питання, особливо в контексті його ролі в суспільному розвитку та державотворенні, що й зумовило обрання зазначеної проблематики для подальшого вирішення важливих наукових та практичних завдань в цій сфері.

Мета статті. На підставі наведеного, в силу обмеженості обсягу даної наукової статті, пропонується осмислити проблему відмови від суспільного ідеалу як одну з основних причин критичного стану людської свідомості, що завжди буде перепоною на шляху позитивних соціальних змін. З цією метою на основі теоретичного аналізу буде показано алгоритм зловживання суспільними ідеалами як передумову нігілістичного мислення. Вивчення даного питання буде проведено з використанням загальнонаукових методів системного і структурного аналізу, принципу історизму. Результати проведеного аналізу можна використати в якості пропозицій з вдосконалення теоретичної та практичної роботи в сфері українського державотворення.

На перший погляд може здаватися, що причинно-наслідковий зв'язок між відмовою від суспільного ідеалу як орієнтиру суспільного розвитку та масовим розповсюдженням політичного та правового нігілізму досить розмитий. Проте можна дійти до простого умовиводу: якщо людина не знає своєї найвищої мети у житті та не має віри у найвищу цінність, вона не буде й мати тієї основи свого розвитку, що надасть їй можливість бути впевненою у вірності обраного шляху. Аналогічна доля спіткає і суспільство, що не обрало для себе найважливіший орієнтир розвитку, який дозволяв би фокусуватись не лише на негайних матеріальних та фізичних потребах, а й на відповідному своїм особливостям духовному ідеалі.

Хоча віра людини в ідеал є настільки ж непохитною, наскільки є сильним бажання бачити його здійсненням, велика сила цього бажання породжує значні розчарування в людства. «Усвідомлення факту нездійсненності якого-небудь ідеалу в результаті тривалого і цілеспрямованого руху до нього призводить до виникнення однієї з трьох можливих ситуацій: відмови від самого ідеалу; свідомого пониження якісної «планки» ідеалу, що водночас не супроводжується відмовою від визнання його цінності та істинності в якості тенденції; підміни змісту ідеалу при збереженні видимості вірності початковій ідеї» [17, с. 146].

Так, зокрема, критики ідеалу гуманізму наполягають на тому, що головним мотивом людської діяльності завжди

буде особистий інтерес, егоїзм, стремління використати іншого, схильність до домінування, що в свою чергу буде призводити до соціальної й культурної нерівності та конфліктів. На їх думку, слід обмежитись створенням таких соціальних, економічних і політичних механізмів, що не дозволятимуть конфліктам руйнувати самі соціальні відносини. Представники таких поглядів підкреслюють недоцільність культивування будь-яких високих суспільних ідеалів, оскільки спроби розвитку сутнісних сил людини, зменшення відчуження та експлуатації свідчать лише про намагання втілення утопій, сумний досвід чого вже отриманий. З огляду на наведене в якості запоруки успішного суспільного розвитку пропонується деідеологізація та відсутність будь-яких соціальних ідеалів за наявності суто технологічних правил, норм і процедур діяльності.

На протипагу вказаній точці зору в кращих традиціях критичної рефлексії висловлюється В. О. Лекторський, який не погоджується із запропонованою відмовою: «Саме тверезий і реалістичний аналіз людини, її культурного і соціального світу свідчить про незнищену роль ідеалів, ціннісних систем і морально-світоглядних орієнтирів, поза якими і без яких уся людська діяльність втрачає сенс та критерії оцінки, у зв'язку з чим стає неможливою» [17, с. 107].

При цьому, з іншого боку, цілком зрозумілими є причини відмови, зокрема, нашого суспільства від єдиного суспільного ідеалу. Нещодавній історичний досвід побудови «світлого майбутнього» насильницькими методами назавжди відбився у нашій свідомості. Як точно підкреслює російська вчена, відома дослідниця утопії В. Чалікова: «Обпікшись на молоді утопії, ми стали дути на воду ідеалу, мрії і взагалі уявлення про майбутнє. Небезпеки, закладені в утопії, змусили нас знехтувати небезпекою абсолютного негативізму, і антиутопічне заперечення непомітно перетворилося в норму ставлення до дійсності» [20].

Тому перед тим, як оцінювати ті, чи інші суспільні ідеали, необхідно брати до уваги причини й передумови їх можливого викривлення та зловживання ними. При цьому слід зазначити, що аналіз різних ознак деформації суспільних ідеалів дозволив окреслити своєрідний алгоритм цього процесу. Отже, до уваги пропонується послідовний опис основних критеріїв зловживання ідеалами із зазначенням можливих наслідків.

Першочерговою небезпекою для життєспроможності суспільного ідеалу є спроби змішування таких категорій, як ідеал та утопія. Згідно з поглядами австрійського дослідника В. Крауса, утопія, так само, як і ідеал є проєкцією бажання, але вона чітко обмежена сферою уможливної гри та фантазії. Ідеали також виходять за межі реальності, проте вони є метою пов'язаних з дійсністю прагнень, навіть при усвідомленні їх недосяжності. У разі належності ідеалів до області фантастики та утопічних конструкцій, зображення земного раю, вони перестають бути ідеалами. Доцільно в цьому контексті згадати вислів К. Поппера: «Керуючись найкращими намірами спорудити небеса на землі, романтичність здатна перетворити цей світ тільки на пекло – одне з тих, що люди створюють для собі подібних» [21, с. 172]. При цьому протягом XVIII–XIX століть спроби видати утопії за ідеали, призвели до істотних соціальних катастроф. Змішування утопій з ідеалами, що урочисто вживалось

Марксом, Леніним, Сталіним, Мао, Гітлером спричинило рокове введення в оману багатьох народів.

Цілком закономірно, що критичне ставлення до утопії, притаманне сучасному світосприйняттю людини, досить часто переноситься на відмову від ідеалів як конструктивних її елементів. В людській свідомості ці два поняття ототожнюються та зливаються. Проте, маючи в своїй основі ідеал, утопія не є тотожною йому. Водночас, поняття ідеалу в якості елемента утопічної свідомості відрізняється від поняття ідеалу як такого. Адже причиною його деформації в рамках утопічної свідомості є сприйняття його як досяжної мети. На відміну від абсолютної мети, яка завжди залишається попереду та виступає в якості орієнтиру, ідеал як здійснена мета утопічної свідомості розуміється як кінцевий результат діяльності. В межах утопічної свідомості відбувається викривлення природи ідеалу шляхом трактування його як мети. В утопії ідеал являє собою кінцевий пункт розвитку суспільства та наочний образ бажаного довершеного суспільства. Отже, ідеал в утопічній свідомості стає проєктом. «Підміна ідеалу метою перетворює утопію з зайнятого та небезкорисного літературного жанру на якийсь вид політичної декларації або навіть політичної програми. З явища чисто духовного пошуку, що виробляє «прекрасні вимисли», звернені до уяви та почуття людини, покликано розвивати та збагачувати їх, утопія стає явищем свідомості соціально-політичної, а часто й політичної, виступаючи як заклик та план дій, що вимагає свого реального втілення» [17, с. 176].

На відміну від пошуку ідеалу як способу духовного освоєння світу та виявлення в ньому прекрасного, утопізм як форма мислення намагається здійснити радикальне перетворення в світі відповідно до свого ідеалу, застосовуючи «технічний» підхід до реальності. Більш того, для здійснення проєкту утопізму засобом та матеріалом буде виступати людина, природа, культура тощо. Утопічна свідомість має дуже специфічні практичні очікування від ідеалу. «Ствердження можливості ідеалу як факта емпіричної дійсності складає суть утопізму» [17, с. 177]. Таким чином, як підкреслював Г. Флоровський, перетворення категоричного імперативу на історичне пророцтво, принципове зрівняння цінності й факту створює утопічну установку на перетворення ідеалу в реальність [22]. У зв'язку з цим ідеал, що розумівся спочатку як кінцева мета суспільних змін стає ідолом, який потребує вже не осмислення та осягнення, а служіння та жертвопринесення. Перефразовуючи В. Соловйова, що попереджав про небезпеку такої метаморфози ідеалу, слід завжди пам'ятати про два важливі питання під час захоплення «зовнішнім суспільним ідеалом»: перший – це «що робити?», а другий і більш важливий – це «чи готові самі «робителі»?» [23, с. 309]. Наслідком перетворення утопії на зовнішній суспільний ідеал завжди є знецінення особистості та її деградація, насилля над людьми й суспільством, що виправдовується високими цілями. Така ситуація має місце, оскільки незалежно від готовності людини проводити внутрішню роботу ідеал вже приймається. Відкидаючи можливість поступового творчого впливу ідеалу на реальне людське життя, утопізм виправдує будь-які засоби його досягнення. Ідея довершеного суспільства, що панує у свідомості, стає ідолом, за нею визнається право «всесвітнього божества», у зв'язку з чим усі жертви виглядають прийнятно. Це не

тільки викривляє саму суть ідеалу, а руйнівню діє на життя людей, про що свідчить нещодавнє минуле. Проте такий сумний довід має навчити не відмови від ідеалу як такого, а розбірливості та правильному розумінню його природи задля запобігання викривлень, притаманних утопічній свідомості.

Досить часто в погоні за певним ідеалом, мислителі піддавалися спокусі прискорити його здійснення, не беручи до уваги необхідність «історичного визрівання ідеї». Так, на місце історії іноді ставилася людська воля, що яскраво продемонстрували, зокрема, диктатори ХХ століття. Таке зловживання суспільним ідеалом є характерним саме для утопічного мислення, адже останнє завжди сповідує «антиісторизм», прагнучи якнайшвидше замінити існуючий соціальний порядок новим, довершеним. Крім того, іронія полягає в тому, що відкидаючи історичний процес як необхідний для поступового звершення усіх еволюційних змін, «антиісторизм» одночасно полягає в тому, що з історичного минулого «вирізаються» неадаптовані до сучасності моделі суспільного порядку та копіюються як засіб вирішення усіх бід майбутнього. Отже, наступною помилкою у сприйнятті природи ідеалу, що спричиняє істотні суспільні проблеми є використання певних аспектів суспільного порядку минулого історичного періоду без урахування конкретних особливостей етапу суспільного розвитку та усього спектру притаманних тому чи іншому суспільству рис. Так, Г. Водолазов називає дану проблему такою, що потребує конкретно-історичного й ситуативного вирішення, наводячи сумні приклади в історії, зокрема, коли людство намагалось застосувати досвід античності щодо спроб ліквідації приватної власності задля розв'язання певних соціальних завдань після революції 1917 року в Росії [15]. Неможливо створити єдиний стандарт суспільного ідеалу, що задовольняв би усі потреби людства в усі часи. Завжди слід пам'ятати про ризик перетворення такого стабільного «ідеалу-панaceaї» на ідола.

«По-справжньому обгрунтований суспільний ідеал не може ані суперечити сутності суспільного буття, ані бути незалежним від нього. Він повинен витікати із пізнання цієї сутності. Тому для нього не може бути індиферентним історичний досвід людства, адже саме в ньому і через нього пізнається онтологічна сутність людини і суспільства. Плани майбутнього ідеального устрою суспільства заслуговують на увагу лише в тому разі, якщо вони враховують увесь попередній досвід людства і вибудовуються на розумінні іманентної сутності суспільного життя, а не протиставляють йому самочинні побудови власної думки» [7, с. 24–25].

Вельми важливою та небезпечною ознакою зловживання суспільним ідеалом є вжиття насильницьких заходів, що йде «пліч-о-пліч» із бажанням одномоментної заміни минулого сучасним. Проте насилля та ідеал взаємовиключають одне одного. Як приклад, можна навести події Французької революції, під час якої Національні Збори 3 вересня 1791 року проголосили ідеали свободи, рівності, дотримання прав людини, належність влади народів, недопущення спричинення шкоди іншим внаслідок реалізації своєї свободи, розуміння закону як висловлення загальної волі та ін. Отже, була сформульована ідеальна програма. Але в подальшому розпочався терор, арешти, диктаторський режим, масові покарання, політичний хаос та економічна розруха. Аналогічна ситуація

повторювалася і в нашій історії: революція 1917 року та її криваві і жорстокі наслідки протягом подальших десятиліть радянського періоду. Як влучно підкреслював Вольфганг Краус, Карл Маркс відкрито закликав до насилля, що було великим гріхопадінням по відношенню до ідеалу. При цьому він наводить цитати з двох статей: «Ми ніколи цього не приховували. Наше підґрунтя – не правове підґрунтя, це революційне підґрунтя» (Стаття «Буржуазія та контрреволюція», 10 грудня 1848 року); «...народи переконані, що є лише один засіб скоротити, спростити, сконцентрувати смертельні муки нового суспільства, тільки один засіб – революційний тероризм»; «...будь-яка соціальна реформа залишиться утопією, поки пролетарська революція і феодальна контрреволюція не поміряються силою зброї в світовій війні» («Контрреволюція в Відні», 7 листопада 1848 року) [3, с. 178].

При цьому доречним є твердження Манеса Шпербера в його праці «Сім питань про насилля» про те, що насилля є засобом для втілення лише чогось тимчасового, а глибинні еволюційні зміни відбуваються не швидко, а поступово та повільно, з покоління в покоління, змінюють людський образ життя [3, с. 179]. Що стосується «ідеалів», проголошених Гітлером, то це яскравий приклад застосування насилля у значному масштабі в невеликому періоді часу при впровадженні націонал-соціалізму. Крім того, в даному випадку мова йшла не про суспільний ідеал, а про неадекватні ідеї, що вступали в істотну суперечність з правами людини, проголошували розділ рас, існування людей другого сорту, що підлягали винищенню. Наведені деструктивні за своєю суттю ідеї завдяки потужній пропаганді позиціонувалися як ідеали, метою яких було збудження як найкращих, так і найгірших сил в людині. Провина за це мала бути покладена як на ідеали, так і на тих, хто хибним шляхом намагався їх втілити.

Таким чином, характерним для людського шляху до ідеалу постає парадоксальне протиріччя: намагання створити високоморальнісний та ненасильницький світ з використанням засобів насилля в умовах несвободи, нерівності та ненависті. Саме ці заходи сприймаються як ефективні в досягненні заповітної мрії, після чого вже можна бути їх не використовувати. Разом з тим, навіть сама найшляхетніша мета ніколи не має права виправдовувати низькі та негідні заходи. Адже ці заходи та характер їх використання завжди зумовлюють сам результат усієї діяльності. В жодному разі, порочні методи досягнення бажаного не призведуть до настання благості. Так, з найдавніших часів людство хоча і було свідоме того, що зі злом можна боротися лише добром та перемагати тільки за допомогою любові, проте відверто ігнорувало цю істину.

Стремління людства до суспільного ідеалу є уособленням шляху людини до Бога. І цей шлях не може бути покращений або прискорений насильницькими негуманними методами, як в фізичному, так і в духовному сенсі. Людське, не поєднане з Божественним стає приземлено-дрібним, егоїстично-нікчемним. Божественне, не втілене в практичних справах людини, залишається безплідною й туманною премудрістю [15, с. 832]. Таким чином, виключно духовний статус ідеалу є не зовсім вірним, оскільки в даному випадку не враховується природний практицизм людини. Саме в подвійній природі ідеалу полягають і його життєвість, і його суперечливість.

На складному шляху втілення суспільного ідеалу особливо уважно слід відшукувати ту міру втручання в суспільне життя та державний режим, що дозволить одночасно і подолати безчинство правлячої сили, і запобігти перетворенню реформаторської влади на нову тиранію [15, с. 514].

Однією з передумов неспроможності втілити у практику ідеальні конструкції виступає також недосконалий механізм «перекладу» найвищих цінностей та абстрактних істин на мову конкретики задля втілення. Уся історія людства є уособленням процесу виникнення ідеалів, діяльності, направленої на їх здійснення, виявлення неминучого неспівпадіння задуманого та реалізованого, внесення відповідно до цього змін до початкового ідеалу або до методів його втілення, і в кінцевому підсумку – формування нового ідеалу. Це свідчить про те, що деформаційні особливості на шляху здійснення ідеалів є нормою, яка водночас може призвести й до трагедії на певному етапі суспільного розвитку [15, с. 515–516].

Отже, іншою помилкою, що неминуче призводить до деформації ідеалів, є занадто узагальнене уявлення про такі найважливіші цінності, покладені до основи суспільного ідеалу, як ідеї свободи, рівності та справедливості. «Так, погано усвідомлене, невизначено прописане, невміло конкретизоване поняття «свобода» перетворюється в реальності на анархію, якусь «вольницю» («роби, що забажаш», «ковтай свободи, скільки зможеш проковтнути»), свободу «без берегів», гоббсівську «війну всіх проти всіх», що в кінцевому рахунку обертається «несвободою» – пануванням сильних над слабкими. А занадто загальне, абстрактне уявлення про рівність здатно при здійсненні його на практиці, обернутися «зрівнялівкою», знищенням людського багатоголосся, багатобарвності, тим самим перетворюючи веселий, вируючий різноманітними проявами світ на сумовите животіння подібних один одному роботів» [15, с. 517].

Отже, слід коректно та уважно наповнювати абстрактні принципи ідеалу конкретним змістом відповідно до існуючої епохи та її особливостей, задля уникнення свавільного тлумачення та застосування найвищих людських цінностей у повсякденному житті.

В цьому контексті необхідно розмежовувати ідеали на істинні та хибні. Хибним є той ідеал, що «об'єктивно веде до руйнування і особистості, і соціуму. Хибний ідеал виростає на ґрунті духовної та душевної неповноцінності, аморальності, калічить свідомість та самосвідомість людини, тягне його до антигуманних, нелюдських справ та вчинків» [17, с. 118]. Істинним є такий ідеал, що сприяє процесу удосконалення людини та суспільства, основою якого є висока моральність, відповідальність, хвилювання за свою долю та майбутнє суспільства. Відмінність істинного ідеалу від хибного полягає, зокрема, в наслідках його втілення. Лише хибний ідеал може завести в глухий кут, пригнічувати та руйнувати моральну, духовну та фізичну природу людини. Водночас, покликанням істинного ідеалу є просвітлення і піднесення життя [17, с. 118].

При цьому слід наголосити на важливості врахування психічної конституції людини. Адже «спроби філософії розглянути людину з позицій духовно-абстрактних, трансцендентно захмарних висот призвели до того, що і сама людина була перетворена на абстракцію, позбавлену свого життєвого коріння та перешкоджаючу нам в спробах розуміння конкретно-конкретну людину. Людина – це

розум та уява, свідомість та несвідомість, фантазії та емоції, пороки та збочення. І все це слід враховувати, говорячи про людину, що стоїть перед вибором ідеалу» [17, с. 119–120].

Безумовною проблемою в даному сенсі є питання нав'язування людині певних ідеалів. Так, психічною основою будь-якого тоталітаризму є так званий синдром «як усі» [17, с. 124]. Вказаний стадний інстинкт в усі часи вдало застосовувався правителями-диктаторами задля досягнення цілей шляхом насадження людям певного ідеалу та спрямування мас у чітко завданому напрямі. Навіть найкращий за своїм змістом ідеал стане перепоною на шляху людського розвитку, якщо він не був обраний людиною самостійно. Та людина, у якій понад розумом превалює стадний інстинкт не в змозі виробити власний світогляд та обрати свій власний ідеал, адже завжди буде приймати запропоновану зверху картину світу. Це є закономірним для людської психіки, оскільки розділивши із владою її картину світу, людина отождоює себе із владою, відчуючи себе так само могутньою. І на доповнення до цього слід підкреслити, що саме та людина, яка не наповнює своє життя самостійно, не робить свій життєвий вибір на підставі розуміння власних талантів, в більшій мірі і схильна до прийняття будь-яких ідеалів зверху, щоб хоч якось заповнити пустоту свого існування. «Безпросвітність тьмяного і смутного існування, з одного боку, та гостра потреба заповнити внутрішню пустоту та надати сенсу своєму існуванню з іншого, – ось основа готовності людини прийняти будь-яку ідеологію та будь-якого вождя за обіцянку гарного, хвилюючого життя, наповненого пристрасною боротьби за або проти якого-небудь ідеалу, навіть якщо ця боротьба призведе до власної загибелі» [17, с. 129].

Задля уникнення таких необачних людських кроків Карл Ясперс пропонує виробляти в людях волю до добра, навчати їх мислити, виносити самостійні рішення. Не набувши цього людство може вступити в фазу свого розвитку, де «в житті не буде свободи та звершень, в царстві чорної злоби, що не знає гуманності» [24, с. 160].

Разом з тим, надзвичайно істотною перешкодою для можливості людини розмежовувати істинні та хибні ідеали, свobodно обираючи еволюційний розвиток, є маніпулювання колективним несвідомим при використанні участі мас для втілення реформаторських мрій. Так, одним із засобів втілення ідей Французької буржуазної революції, комунізму та націонал-соціалізму, була участь мас. Детально розібрав це питання В. Краус, розуміючи, що той, хто розчиняється в ірраціоналізмі, первісних емоціях не в змозі прагнути ідеалу. Спираючись в своїх роздумах на дослідження таких видатних мислителів, як Гюстав Лебон, Зигмунд Фройд, Карл Гюстав Юнг, Герман Брох, австрійський вчений наголошував, що масова поведінка руйнує усі передумови правильного підходу до ідеалу. Перетворюючись на масу, незалежно від своїх особливих психічних рис, окремі індивіди долучаються до колективної душі, завдяки чому їх відчуття, думки та дії вже набувають зовсім іншого характеру, ніж були до того у кожного окремо. Будучи імпульсивною, мінливою та збудливою, маса майже завжди керується несвідомим та не може витримувати жодної відстрочки між своїм бажанням та його здійсненням. Вона володіє почуттям вседозволеності, для індивіда в масі зникає поняття неможливого [3, с. 181–184]. За таких обставин у людини втрачається здатність свідомо обирати вищі цінності

та цілі, відрізняючи істинне та хибне, що знов—таки свідчить про можливість викривлення суспільного ідеалу. Отже, не вдаючись до глибокого аналізу усіх методів політичної пропаганди та маніпулювання свідомістю, слід підкреслити, що спроби керування людьми шляхом впливу на них під час масових заходів можуть містити ознаки зловживання суспільними ідеалами.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можна окреслити алгоритм викривлення та зловживання суспільними ідеалами:

– підміна суспільного ідеалу як недосяжного та динамічного орієнтиру суспільного розвитку на сталий взірць бажаної моделі суспільства; перетворення ідеалу на утопію.

– антиісторизм, що проявляється в двох іпостасях: 1) в заміщенні поступового історичного визрівання еволюційних змін людською волею до якнайшвидшої заміни сучасного майбутнім; 2) у вириванні з контексту фрагментів історичного досвіду та сліпому копіюванні певного аспекту історичної моделі минулого у сучасне без урахування усіх необхідних обставин як минулого, так і сучасного;

– вжиття насильницьких заходів: намагання створити високоморальнісний та ненасильницький світ з використанням засобів насилля в умовах несвободи, нерівності та ненависті;

– недосконалий механізм «перекладу» найвищих цінностей та абстрактних істин на мову конкретики задля втілення: занадто узагальнене уявлення про ідеї свободи, рівності та справедливості, покладені до основи суспільного ідеалу;

– підміна істинних ідеалів хибними та нав'язування останніх людині шляхом маніпулювання колективним несвідомим при використанні участі мас для втілення реформаторських мрій.

Таким чином, за наявності хоча б однієї з наведених ознак починається викривлення ідеалів, що може стати знаменням жахливих часів та перетворити обітований рай на пекло.

Задля того, щоб уникнути небезпеки як зловживання суспільними ідеалами, так і повної відмови від них, що в обох випадках веде до масового нігілізму, слід дотримуватись певних правил «техніки безпеки» з формування та слідування ним. Так, необхідно пам'ятати про наведені вище ознаки можливого зловживання ідеалами, а також враховувати наступні положення.

Суспільний ідеал має сприйматися не як результат або досягнута мета, а як безкінечний шлях вільного розвитку, а також має відправлятися від ідеї існування абсолютного у відносному, у зв'язку з чим необхідно постійно пам'ятати про його неповне здійснення та мінливу природу. При цьому жодний суспільний ідеал не може бути виправданий, якщо в жертву ідеї «світлого майбутнього» приноситься теперішнє людини. При цьому слід раз і назавжди відмовитися від думки знайти спосіб відкриття абсолютної форми життя та засобів здійснення земного раю, рівно як і від надії досягнення в майбутньому «такої блаженної пори, яка могла б стати останньою стадією і заключним періодом історії». Суспільний ідеал має сприйматися як лінія горизонту, з якою порівнював його Кант, яку людина ніколи не зможе досягнути її, але втративши її, не буде усвідомлювати й перспективи свого розвитку.

Повертаючись до осмислення проблем сучасного державотворення в Україні, слід наголосити, що головною загрозою для державності України наразі є не зовнішні вороги, а внутрішні. Основним викликом для нашого суспільства є не жахливий соціально-економічний стан, а психологічний стан українського народу, що характеризується відсутністю віри як в окремі політичні персоналії, так і в можливість найближчого виходу з замкненого кола державної неспроможності. І нажал, ця проблема не може бути вирішена на матеріально-побутовому рівні. Її розв'язання пов'язується з можливістю віднайдення суспільного ідеалу в якості тих світоглядних ціннісних орієнтирів, що єднатимуть людей на духовному рівні та сприятимуть зародженню в них віри не лише в краще майбутнє, а в гідне сьогодення.

Разом з тим, слід пам'ятати, що процес вибору та слідування суспільному ідеалу як ціннісному орієнтирові суспільного розвитку є неймовірно відповідальним та складним. Адже задля духовного підйому народу України та благополучного еволюційного розвитку суспільства важливим є не лише свідомий вибір самого суспільного ідеалу, а дотримання усіх перелічених вище заходів з «техніки безпеки» на шляху до нього з метою запобігання його викривлень та перетворення на чергового ідола.

Список використаних джерел

1. Булгаков С. Розмисли. Творча спадщина у контексті XXI ст// За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 903 с.
2. Ильенков Э. В. Об идолах и идеалах. – М.: Политиздат, 1968. – 312 с.
3. Вольфганг Краус. Нигилизм сегодня, или Долготерпение истории. Следы рая. Об идеалах. – Эссе / Пер. с нем. А. Карельского, Е. Кацевой и Э. Венгеровой. – М.: Радуга, 1994. – 256 с.
4. Кант Иммануил. Сочинения в шести томах. [Под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – М.: «Мысль», 1964. (Философ. наследие. Акад. наук СССР. Ин-т философии). – Т.3. – 799 с.
5. Новгородцев П. И. Об общественном идеале / П. И. Новгородцев // Приложение к журналу «Вопросы философии». – М.: Издательство «Пресса», 1991. – С.13–522.
6. Трубецкой Е. Н. Смысл жизни / Сост. А. П. Полкова, П. П. Апрышко. – М.: Республика, 1994. – 432 с.
7. Франк С. Л. Духовные основы общества. – М.: Республика, 1992. – 511 с. – (Мыслители XX в.).
8. Барков В. Ю. Социально-политический идеал в массовом сознании Украины. – К.: Стило, 1999. – 32 с.
9. Заблоцкий В. Либерализм: идея, идеал, идеология / Віталій Заблоцький. – Донецьк: Янтра, 2001. – 366 с.
10. Корниенко В. А. Эволюция политического идеала (опыт истории). – Киев – Винница, 1996. – 264 с.
11. Розова Т. В. Утопия как социокультурный феномен / Т. В. Розова; НАН Украины, Ин-т философии. – О.: [б.в.], 1996. – 128 с.
12. Самчук З. В. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору: [моногр.]: у 2 т. – Д.: АРТ-ІРЕС, 2009.
13. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М. Т. Степико; НАН України; Ін-т філософії. – К.: Знання, 1998. – 250 с.
14. Величко А. М. Государственные идеалы России и Запада. Параллели правовых культур. – СПб.: Издательство Юридического института, 1999. – 235 с.
15. Водолазов Г. Г. Идеалы и идола. Мораль и политика: история, теория, личные судьбы. – М.: Культурная революция, 2006. – 864 с.
16. Габермас Ю. Філософський дискурс сучасності / Ю. Габермас; [переклад]. – К.: Український філософський фонд, 1998. – 158 с.
17. Идеал, утопия и критическая рефлексия. РАН, Институт философии; отв. ред. В. А. Лекторский. – М.: РОССПЭН, 1996. – 302 с.
18. Мясникова С. В. Проблема социального идеала в философско-литературных произведениях А. А. Богданова, Е. И. Замятина, А. П. Платонова. – Екатеринбург, 2006. – 128 с.

19. Шатило И. С. Мировоззренческие коллизии XX века и проблема разработки современного социального идеала / Российск. заочн. ин-т текст. и легк. пр-сти. – М., 2001. – 90 с.

20. Утопия и утопическое мышление: антология зарубежн. лит.: Пер. с разн. яз. / Сост., общ. ред. и предисл. В. А. Чаликовой. – М.: Прогресс, 1991. – 405 с.

21. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / Карл Раймонд Поппер; [пер. з англ. О. Коваленко]. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – 444 с.

22. Флоровский Г. Метафизические предпосылки утопизма // Вопросы философии. – 1990. – №10.

23. Соловьев В. С. Сочинения в 2 т. 2–е изд. Т.2 / Общ. ред. и сост. А. В. Гулыги, А. Ф. Лосева; Примеч. Л. Кравца и др. – М.: Мысль, 1990. – 822 с.

24. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.

References

1. Bulgakov S. Rozmysly. Tvorchy spadshhyna u konteksti XXI st / Za red. V. D. Bazylevycha. – K.: Znannya, 2006. – 903 s.

2. Il'nenko Ye. V. Ob idolah i idealah. – M.: Politizdat, 1968. – 312 s.

3. Vol'fgang Kraus. Nilizim segodnja, ili Dolgoterpenie istorii. Sledy raja. Ob idealah. – Jesse / Per. s nem. A. Karel'skogo, E. Kacevoj i Je. Vengerovoj. – M.: Raduga, 1994. – 256 s.

4. Kant Immanuel. Sochinenija v shesti tomah. [Pod obshh. red. V. F. Asmusa, A. V. Gulygi, T. I. Ojzermana]. – M.: «Mysl'», 1964. (Filosof. nasledie. Akad. nauk SSSR. In-t filosofii). – T.3. – 799 s.

5. Novgorodcev P. I. Ob obshhestvennom ideale / P. I. Novgorodcev // Prilozhenie k zhurnalu «Voprosy filosofii». – M.: Izdatel'stvo «Pressa», 1991. – S.13–522.

6. Trubeckoj E. N. Smysl zhizni / Sost. A. P. Polkova, P. P. Apryshko. – M.: Respublika, 1994. – 432 s.

7. Frank S. L. Duhovnye osnovy obshhestva. – M.: Respublika, 1992. – 511 s. – (Mysliteli XX v.).

8. Barkov V. Ju. Social'no-politicheskij ideal v massovom soznanii Ukrainy. – K.: Stilos, 1999. – 32 s.

9. Zabloc'kyj V. Liberalizm: ideja, ideal, ideologija / Vitalij Zabloc'kyj. – Donec'k: Jantra, 2001. – 366 s.

10. Kornienko V. A. Jevoľucija politicheskogo ideala (opyt istorii). – Kiev – Vinnica, 1996. – 264 s.

11. Rozova T. V. Utopija kak sociokul'turnyj fenomen / T. V. Rozova; NAN Ukrainy, In-t filosofii. – O.: [b.v.], 1996. – 128 s.

12. Samchuk Z. V. Svitogljadni osnovy social'no-filosof'skogo doslidzhennja ideologii': problema kryterij v ta priorytetiv vyboru: [monogr.]: u 2 t. – D.: ART-PRES, 2009.

13. Stepyko M. T. Buttja etnosu: vytoky, suchasnist', perspektyvy (filosof'sko-metodologichnyj analiz) / M. T. Stepyko; NAN Ukrainy; In-t filosofii'. – K.: Znannya, 1998. – 250 s.

14. Velichko A. M. Gosudarstvennye idealy Rossii i Zapada. Paralleli pravovykh kul'tur. – Spb.: Izdatel'stvo Juridicheskogo instituta, 1999. – 235 s.

15. Vodolazov G. G. Idealy i idoly. Moral' i politika: istorija, teorija, lichnye sud'by. – M.: Kul'turnaja revolucija, 2006. – 864 s.

16. Gabermas Ju. Filosos'kyj diskurs suchasnosti / Ju. Gabermas; [pereklad]. – K.: Ukrai'ns'kyj filosos'kyj fond, 1998. – 158 s.

17. Ideal, utopija i kriticheskaja refleksija. RAN. Institut filosofii; otv. red. V. A. Lektorskiy. – M.: ROSSPJeN, 1996. – 302 s.

18. Mjasnikova S. V. Problema social'nogo ideala v filosos'ko-literaturnyh proizvedenijah A. A. Bogdanova, E. I. Zamjatina, A. P. Platonova. – Ekaterinburg, 2006. – 128 s.

19. Shatilo I. S. Mirovozzrencheskie kollizii XX veka i problema razrabotki sovremennogo social'nogo ideala / Rossijsk. zaocn. in-t tekst. i legk. pr-sti. – M., 2001. – 90 s.

20. Utopija i utopicheskoe myshlenie: antologija zarubezhn. lit.: Per. s razn. jaz. / Sost., obshh. red. i predisl. V. A. Chalikovoi. – M.: Progress, 1991. – 405 s.

21. Popper K. Vidkryte suspil'stvo ta jogo vorogy / Karl Rajmond Popper; [per. z angl. O. Kovalenko]. – K.: Osnovy, 1994. – T.1. – 444 s.

22. Florovskij G. Metafizicheskie predposylki utopizma // Voprosy filosofii. – 1990. – №10.

23. Solov'ev V. S. Sochinenija v 2 t. 2–e izd. T.2 / Obshh. red. i sost. A. V. Gulygi, A. F. Loseva; Primech. L. Kravca i dr. – M.: Mysl', 1990. – 822 s.

24. Jaspers K. Smysl i naznachenie istorii. – M.: Politizdat, 1991. – 527 s.

Chorna L. V., PhD in Political Science, assistant professor, doctoral student of the Department of Philosophy, Theory and History of Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine (Ukraine, Kyiv), lika7@ukr.net

The algorithm of social ideals misuse

The article analyzes the main features of social ideals distortion, which is the main premise of deformation of society political consciousness and sense of justice. The author examines the peculiarities of transformation of the ideal to utopia, substitution of true ideals for false ones, the application of forcible methods for realization of social development ideas. The article reveals possible manifestations of anti-historical method in given context. The algorithm of social ideals misuse is formulated. There are pointed out the principal propositions to prevent complete renunciation of social ideal.

Keywords: ideal, social ideal, utopia, nihilism, state building, social development.

Черная Л. В., кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры философии, теории и истории государственного управления, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины (Украина, Киев), lika7@ukr.net

Алгоритм злоупотребления общественными идеалами

Анализируются основные признаки искажения общественных идеалов, что является основной предпосылкой деформации политического и правового сознания общества. Рассмотрены особенности преобразования идеала в утопию, подмены истинных идеалов ложными, применение насильственных методов для воплощения идей общественного развития. Показаны возможные проявления антиисторизма в выбранном контексте. На основании проведенного исследования сформулирован алгоритм злоупотребления общественными идеалами и приведены основные положения, необходимые для корректного понимания общественного идеала, а также предотвращения полного отказа от него.

Ключевые слова: идеал, общественный идеал, утопия, нигилизм, государственное строительство, общественное развитие.

УДК 001:002

Вячеслава Е. А.,

кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии и социологии, Национальный медицинский университет им. А. А. Богомольца (Украина, Киев), viacheslavova--elena@yandex.ru

О МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ МОДЕЛЯХ В ЭСТЕТИКЕ: РИТОРИКА ТЕКСТА В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Осуществлена адаптация риторического понимания текста к эстетической проблематике тропоса в изобразительном искусстве. Автор выделяет два уровня риторического – риторика фигур и риторика текста как целого. Рассмотрен метаболизм как тип риторических операций, связанных с наличием в произведении отклонений от визуального и логического кода. Дается определение риторической функции в изобразительном искусстве, выявляется типология интертекстуальных связей.

Ключевые слова: риторическая функция, автореференция, метаболизм, интертекст, реинтерпретация, креолизация языка.

(статья друкується мовою оригіналу)

Идейные установки постмодерна, стимулировавшие тенденции художественной синестезии, привели к распространению в эстетике и искусствознании полипарадигмальных подходов к феноменам искусства XX–XXI столетий. Современный исследователь нередко вынужден в решении научных проблем прибегать к синтезу теоретических концепций, сложившихся в различных областях гуманитарного знания, что является непростой задачей, требующей методологической рефлексии. В частности, следует согласиться с российской искусствоведом П. С. Волковой, отметившей продуктивность риторической модели («риторики художественного текста») в современной эстетике, ее способность выступать обоснованием философии искусства [3]. Действительно, формирование современной философии искусства, в которой возможно согласование неклассической и классической